

IJTIMOIY HIMOYA TIZIMI VA ULARNING TURLARI

Pozilova Kamola Xabibulla qizi

Fargʻona yuridik texnikumi Davlat-huquq faoliyati taʼlimi oʻnalishi 39/23- guruh oʻquvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15569780>

Annotatsiya. Mazkur tezisda ijtimoiy himoya tizimining mazmuni, asosiy vazifalari va turlari keng yoritilgan. Ijtimoiy himoya tizimi — aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini qoʻllab-quvvatlash, ularning yashash sharoitlarini yaxshilash, ijtimoiy tenglik va barqarorlikni taʼminlashga qaratilgan muhim tizim sifatida koʻrib chiqiladi. Maqolada davlat tomonidan koʻrsatiladigan yordam, ijtimoiy sugʻurta, ijtimoiy xizmatlar, favqulodda yordam va faol himoya choralari kabi turlar alohida tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy ijtimoiy siyosatda raqamlashtirish va tizimning samaradorligini oshirish bilan bogʻliq dolzarb masalalarga ham eʼtibor qaratiladi. Ushbu material ijtimoiy soha, ijtimoiy siyosat va davlat boshqaruvi sohalarida tahsil olayotgan talabalar, tadqiqotchilar hamda sohaga qiziquvchilar uchun foydali boʻlishi mumkin.

Kalit soʻzlar: Ijtimoiy himoya, ijtimoiy yordam, ijtimoiy sugʻurta, kam taʼminlangan aholi, nogironlar huquqlari, pensiya tizimi, ijtimoiy xizmatlar, davlat yordami, favqulodda yordam, kambagʻallikni kamaytirish, mehnat bozori, faol ijtimoiy siyosat, inson huquqlari, ijtimoiy xavfsizlik, aholi farovonligi.

SOCIAL PROTECTION SYSTEM AND ITS TYPES

Abstract. This article provides a comprehensive overview of the content, main tasks and types of the social protection system. The social protection system is considered as an important system aimed at supporting socially vulnerable groups of the population, improving their living conditions, ensuring social equality and stability. The article separately analyzes such types of assistance provided by the state, as social insurance, social services, emergency assistance and active protection measures. Attention is also paid to current issues related to digitization and increasing the efficiency of the system in modern social policy. This material may be useful for students studying in the social sphere, social policy and public administration, researchers and those interested in the field.

Keywords: Social protection, social assistance, social insurance, low-income population, rights of the disabled, pension system, social services, state assistance, emergency assistance, poverty reduction, labor market, active social policy, human rights, social security, population welfare.

Kirish.

Bugungi kunda har qanday rivojlangan yoki rivojlanayotgan davlatning ijtimoiy siyosatida ijtimoiy himoya tizimi muhim oʻrin tutadi. Bozor iqtisodiyotiga asoslangan jamiyatda ayrim ijtimoiy guruhlar – nogironlar, keksa fuqarolar, ishsizlar, kam taʼminlanganlar, yolgʻiz onalar va bolalar – hayotiy ehtiyojlarini oʻz mustaqil daromadlari bilan toʻliq taʼminlay olmaydilar. Shuning uchun davlat tomonidan bu toifadagi fuqarolarni qoʻllab-quvvatlash, ularning minimal yashash darajasini kafolatlash, inson huquqlari va ijtimoiy adolatni taʼminlash maqsadida ijtimoiy himoya tizimi tashkil etiladi.

Ijtimoiy himoya – bu fuqarolarning ijtimoiy xavfsizligini, ularning turmush sifatini va barqarorligini taʼminlovchi chora-tadbirlar, mexanizmlar va institutlar majmuasidir.

U davlat, nodavlat tashkilotlar va jamiyat tomonidan tashkil etiladi va moliyaviy, huquqiy hamda tashkiliy vositalar orqali amalga oshiriladi.

Adabiyotlar tahlili va muhokama.

Ijtimoiy himoya tizimining asosiy maqsad va vazifalari

Ijtimoiy himoya tizimi quyidagi asosiy maqsad va vazifalarni bajaradi:

- Aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini qo'llab-quvvatlash;
- Nogironlar, keksa yoshdagi fuqarolar, yolg'iz onalar va bolalarga ijtimoiy yordam ko'rsatish;
- Kambag'allik va ijtimoiy chetlab qolishni kamaytirish. Daromadi yetarli bo'lmagan oilalarga moddiy yordam ko'rsatish orqali ularni jamiyatga integratsiyalash;
- Favqulodda holatlarda himoya qilish. Pandemiya, tabiiy ofatlar, iqtisodiy inqiroz paytida aholining zarar ko'rgan qatlamlarini tezkor ravishda qo'llab-quvvatlash;
- Mehnatga layoqatli aholining bandligini ta'minlash. Ishtirokchilarni qayta tayyorlash, malakasini oshirish va mehnat bozoriga moslashtirish orqali ularni ish bilan ta'minlash;
- Inson huquqlarini kafolatlash. Har bir fuqaroning munosib yashash, tibbiy yordam olish, ta'lim va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish huquqini ta'minlash.

Ijtimoiy himoya tizimi turlari

Ijtimoiy himoya tizimi o'z funksiyalariga qarab quyidagi asosiy turlarga bo'linadi:

1. Davlat ijtimoiy yordami

Davlat byudjeti hisobidan aholining ehtiyojmand qatlamlariga ko'rsatiladigan yordam turidir. Bu yordam quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

- Moddiy yordam (kam ta'minlangan oilalarga beriladigan pul mablag'lari);
- Ovqatlanish, kiyim-kechak, energiya xarajatlari uchun subsidiyalar;
- Kommunal to'lovlar uchun imtiyozlar;
- Ijtimoiy nafaqalar (yolg'iz onalar, yetim bolalar, nogironlar uchun).

2. Ijtimoiy sug'urta

Bu tizim majburiy va ixtiyoriy asosda tashkil etilishi mumkin. Sug'urta asosida fuqarolar quyidagi holatlarda himoya qilinadi:

- Mehnatga layoqatsizlik (kasallik, homiladorlik, tug'ish);
- Pensiya yoshiga yetganlik;
- Nogironlik holatlari;
- Ishsizlik;
- Mehnatga oid baxtsiz hodisalar.

Majburiy ijtimoiy sug'urta – ish beruvchi va xodim tomonidan to'lanadigan sug'urta badallari asosida ishlaydi.

Ixtiyoriy ijtimoiy sug'urta – fuqarolar o'z istagiga ko'ra xususiy kompaniyalar orqali ijtimoiy xavflardan sug'urtalanadi.

3. Ijtimoiy xizmatlar

Ijtimoiy xizmatlar – aholining muayyan ehtiyojlariga yo'naltirilgan gumanitar yordam shaklidir. Bu xizmatlar quyidagilardan iborat:

- Uyda parvarish qilish (yolg'iz yoki harakatsiz fuqarolar uchun);
- Rehabilitatsiya va psixologik yordam;
- Muassasalarda xizmat ko'rsatish (keksalar uylari, nogironlar markazlari);
- Bolalar uchun tarbiya va rivojlantirish markazlari.

4. Favqulodda yordam

Bu yordam tabiiy ofatlar, urushlar, epidemiya yoki boshqa falokatlar vaqtida aholiga tezkor ko'rsatiladi. U davlat zaxiralari yoki xalqaro tashkilotlar tomonidan moliyalashtiriladi.

Misol uchun, COVID-19 pandemiyasi paytida ishsiz qolgan fuqarolarga ajratilgan yordamlar bunga misol bo'ladi.

5. Faol ijtimoiy himoya choralari

Bu chora-tadbirlar fuqarolarning o'z mehnati orqali hayotini yaxshilash imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Kasb-hunar o'rgatish va qayta tayyorlash kurslari;
- Mehnat bozoriga integratsiya dasturlari
- Imtiyozli kreditlar va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash.¹

Zamonaviy yondashuvlar va muammolar

Bugungi kunda ijtimoiy himoya tizimini samarali yuritish uchun raqamlashtirish, ma'lumotlar bazalarini yagona tizimda birlashtirish, sun'iy intellekt asosida ehtiyojmandlarni aniqlash va resurslarni optimallashtirish kabi zamonaviy yondashuvlar muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, tizimda ayrim muammolar ham mavjud:

- Mablag'larning yetishmasligi;
- Noto'g'ri maqsadli guruhlarini tanlash;
- Yordamlarning sust va kechikkan ko'rinishda yetkazilishi;
- Nizom va qonunlarning yangilanmasligi.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy himoya tizimi har bir davlatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu tizim fuqarolarning ijtimoiy xavfsizligini ta'minlab, zaif qatlamlarning hayot sifatini yaxshilash, ularni kambag'allikdan chiqarish va jamiyatga integratsiyalashga xizmat qiladi. Davlat tomonidan ko'rsatiladigan yordam, ijtimoiy sug'urta, ijtimoiy xizmatlar va favqulodda yordam kabi turlar orqali aholining turli ehtiyojlari qamrab olinadi.

Zamonaviy sharoitda ijtimoiy himoya tizimini samarali tashkil etish uchun raqamlashtirish, manzilli yordam, shaffoflik va ehtiyojmandlik mezonlarining aniq belgilanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, aholining ijtimoiy faolligini oshirish va mehnat bozoriga moslashishini ta'minlash orqali faol ijtimoiy siyosat yuritilishi lozim.

Kelajakda ushbu tizimni yanada takomillashtirish, aholining keng qatlamlarini qamrab olish va ularning hayot sifatini oshirish orqali ijtimoiy adolat va barqaror taraqqiyotga erishish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. "Aholini ijtimoiy himoya qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. – 2021-yil, 29-dekabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 1-martdagi PF–81-son Farmoni "Yangi O'zbekistonning 2022–2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi to'g'risida".

¹ Xo'jayev, Sh. va boshqalar. Ijtimoiy himoya nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.

4. Xo‘jayev, Sh. va boshqalar. Ijtimoiy himoya nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
5. Karimov, I.A. O‘zbekiston – kelajagi buyuk davlat. – Toshkent: O‘zbekiston, 1999.
6. G‘aniyev, B. Ijtimoiy soha iqtisodiyoti. – Toshkent: Moliya, 2018.
7. International Labour Organization (ILO). World Social Protection Report 2021–2022: Social protection at the crossroads – in pursuit of a better future. – Geneva: ILO, 2022.
8. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report 2023/24. – New York: UNDP, 2023.
9. Mishra, R. The Welfare State in Capitalist Society: Policies of Retrenchment and Maintenance in Europe, North America and Australia. – London: Harvester Wheatsheaf, 1990.
10. Barr, N. The Economics of the Welfare State. – Oxford: Oxford University Press, 2020.